

Ինչո՞ւ. — Դաստիարակութեամբ, Գրականութեամբ, գէթ ապագայ սերունդները շահեւո՞ւմ:

Ամենէն աւելի ծնողներու, որդեգրողներու եւ մեր Ազգային Իշխանութեանց վրայ կը ծանրանայ սոյն պարտականութիւնը: Առաջինները պէտք է որ նուիրեն իրենց որդիներ, եւ նոյն իսկ հազարու են հարկ եղած ծախսը՝ ըստ իրենց կարողութեան. զլացումը հայրենիքի ուրացումն է: Տեղական վարիչներն ալ պէտք է ընդ առաջ վագեն. թերացումը՝ ազգակործան արարք, անքաւելի պարտազանցութիւն չէ՞ ընդդէմ հայրենիքի:

Ամէն պարագայի տակ, գիտնա՞նք սակայն, որ մտերեւ եւ սրտեւրու խորը անշէջ պահելու համար հայրենիքի ջանը՝ պէտք չէ գործը ձգձգենք իրարու վրայ. պարտականութիւնը՝ գործակցութեամբ, գործակցութիւնը՝ համերաշխութեամբ յաջող ու փայլուն արդիւնքներ պիտի տայ: Նոյն իսկ զոհները տրո՞ւն անձնական համոզումները՝ երբ հշմարիտ ազգասիրութիւնը կը ներկայանայ պահանջատէր:

Դեռ ամենամեծ վտանգ մ'ալ. ազգերնուս մէջ տիրած օտարամոլութիւնն է այդ. անով է որ շատ ընտանիքներ, բարեկամներ՝ հուրհրական կը համարին իրարու նկատ տարին լեզուով խօսակցիլ՝ քան իր հայրենի բարբառովը. ասիկայ փրցնել է Մայր Հայաստանի բերնէն անոր հարազատ լեզուն: Այո՛, արդար է համազգային-բոլոր կամ ցաւ ընդդէմ այն ձեւերուն, որ մեր հազարաւոր որբերը, մեր անպատկար գաղութականները կը ցամաք, կը ցրուէ չորս հովերուն: Բայց դատապարտելի չէ՞ երբ օտար ձեւնոցով՝ հայեր գործեն, ո՛չ թէ հարկէն բռնադատուած, այլ զուտ օտարամոլութեան բոցերով բռնկած: Թերեւս միջոցներու աննպաստ ըլլա՞ն առարկանք, բայց պիտի կարենա՞նք ամէն անգամ զմեզ արդարացնել:

Մեր ազգային գոյութեան պահպանումին գլխաւոր ազդակն է անշուշտ ներկայ Հայ Լրագրութիւնը: Անիկայ նորածագ տարւոյս մէջ պիտի կանգնի այս անգամ իբրեւ թուրք

այն ամէն ազդեցութեանց դէմ՝ որոնք ո՛ր եւ է ձեւի տակ փճացնել կը սպառնան մեր բարեկիշտակ նախնեաց հրաշալի բերքը. անիկայ ոսկեծոյլ տառերով պիտի դրոշմէ իր հակախն.

« Ուր լեզու՝ անդ հայրենիք »:

ԽՄԲ. ԲՁԾ.Ի

ԱՌՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

Ս. ԵՓՐԵՄԻ ՇԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ

ՄԵԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ԹԱՐԾԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

— 0 —

Մեր հայ մատենագրութեան զոհարենքն է Ս. Էփրեմի գրութեանց թարգմանութիւնը, և մանաւանդ հին կտակարանին՝ մեկնութեանց և Համարաբարդին, որոնք անտարակոյս ի դարու առաջին կիսուն եղած են ուղղակի ասորի բնագրին վրայէն, ինչ որ չէ կարելի հաստատել նոյն Ս. Հօր միւս բոլոր ճանորուն համար, որոնցմէ միայն յունարենէ թարգմանուած ըլլալն անժխտելի է: Ներկայ յօդուածին մէջ լուրջ և հիմնական ուսումնասիրութիւն մը չէ՝ որ պիտի ընծա հին կտակարանին մեկնութեանց թարգմանութեան մասին, այլ լոկ, ակնարկ մը՝ այն տեսակետով մանաւանդ, որ հայերէնը շատ մեծ տարբերութիւն ունենալով բնագրին, անոր հարեանցի համեմատութիւն մ'իսկ կրնայ պատահաբար լոյս մը տալ նոյն իսկ բնագրին քանի մը մուտ կէտերուն, թէ և այդ բոլորովին դուրս է նպատակէս:

Տարինայ առաջ արդէն մեր Հ. Գ. Զարհանաչեան հմուտ բանասէրը, իր Մատենադարան հայկական քաղցամեհութեանց նախնեաց գրքին մէջ, հետեւեալ

1. Մովսէսի Հնգամասնէն մինչև Մնացորդաց գիրք, երկրորդականները զուր փոխած,

դիտողութիւնն ըրած է այս մասին. «Աստուածաբունչ գրոց մեկնութեան յԱրաւածոց մինչև ի Մնացորդս, հայերէն հին և ընտիր Թարգմանութիւն մ'ունինք՝ Ս. Եփրեմի ընծայուած, և որ մեծապէս կը տարբերի յընդարձակագոյն ասորի լեզուէն որ հասած է առ մեզ»։ Եւ յետոյ կ'աւելցնէ. «Չենք կրնար ենթադրել թէ մերքն այնպիսի ազատութիւն մը գործածած ըլլան ի Թարգմանութեան, որուն իրենց ուրիշ երկարութեանց մէջ չենք հանդիպիր, այլ երկուդած հաւատարմութեան մանաւանդ ի հինգերորդ դարու Թարգմանիչս»։ Արդ բնական կու գայ հարցնել թէ՛ ինչո՞ւ ուրեմն հայ Թարգմանիչը այդ երկուդած հաւատարմութիւնը հոս ցոյց տուած չէ՛ ի յարգանս մանաւանդ Հեղինակին և գրքին բովանդակութեան, որ զուտ բարոյական և վարդապետական է։ Յիշեալ մեծարգոյ բանասէրը ուզելով բացատրութիւն մը տալ այս եղելութեան, կ'աւելցնէ. «Պատճառն է՝ որ Ս. Եփրեմ բաց ի ընդարձակէն՝ յօրինած էր նաև զհամատարմութիւնն. և ասոր բարգմանութիւնն է մեր ունեցածը, որոյ կը պակսի լեզուիրեն»։ — Արդ նախ քան հայ Թարգմանութեան վրայ խօսիլը՝ նկատենք վայրկեան մը բնագրին հանգամանքը։

Բայտ Հ. Զարբանաւիանի՝ ասորի բնագիրը կրկին է, երկուքն ալ Ս. Եփրեմի գրչէն ելած, մին՝ ընդարձակագոյն՝ որ հասած է ձեռքերնիս, և միւրը՝ համառոտ՝

որ կորսուած է, և այս երկրորդիս Թարգմանութիւնն է հայերէնը։ — Ստուգիւ ջատ հանճարեղ և զոհացուցիչ է յարգելի բանասիրին տուած բացատրութիւնը, եթէ համապատասխանէ իրականութեան, Սակայն պէտք է ըսենք հոս անշողակի, որ ոչ մէկ հայրախօս կամ բանասէր՝ որ Ս. Եփրեմի գրութեանց ուսումնասիրութեամբ պարապած է՝ յիշած է երբեք այս զանազանութիւնը ընդարձակի և համառոտի։

Ս. Եփրեմի Հին Կտակարանին մեկնութեանց բնագիրը, հանդերձ լատին Թարգմանութեան, լոյս տեսած է վատրկանեան տպարանէն՝, նոյն Ս. Հօր գործոց մեծագիրը հատորներէն առաջին երկուքին մէջ։ Բարդենհիվըր, իր Հայրագիտութեան մէջ, Ս. Եփրեմի գրութեանց վրայ խօսած ասին կ'ըսէ. «Իր մեկնութիւններէն հասած են մեզի, իրենց սկզբնական վիճակին մէջ, Հնգամատներն միայն Մնացորդ և Եւրոպացիքը»։ Իսկ միւս գրքերուն ձեռքերնիս հասած մեկնութիւնը ուրիշ բան չեն, բայց միայն հատակոտորք, համառոտ ներածութիւնը, տեսութիւնը և դիտողութիւնը, Ս. Գրոց այլևայլ մասանց մեկնութեանց Հաւաքածոյէ (Catena) մը, զոր կազմած է Սկերոս Եպիսոպոս՝ միանձը. (851-861), յոյն և ասորի մեկնիչներէ քաղելով»։

Եթէ գերմանացի հայրախօսին վկայութեան առաջին մասը կը հաստատէ չափով մը Հ. Զարբանաւիանին ըսածը, գէթ Հնգամատներն առաջին երկու գրքն-

1. Հ. Գ. Զարբանաւ. Մատենադարան հայի. քարգմանութեանց նախնաց. էջ 444. Վննարկ. 1889.

2. Անդ.

3. Հ. Զարբանաւ. Մատենադարան հայի. քարգման. նախնաց. էջ 444.

4. S. Ephraem Syri. Opera omnia. Romae. Typogr. Vaticana. 1737-1740. — Ս. Եփրեմի Մեկնութեանց բնագիրը հրատարակած է նաև Pohlmann, S. Ephraemi Syri Commentariorum in S. Scripturam testis, Brunsberg, 1863-1864, զոր պիտիտաւ բար չկրցայ անենել.

5. Ա հատորը կը բովանդակէ՝ Հնգամատներն, Զեռուայ, Գատաւորաց և Թազաւորաց (Ա, Բ, Գ) գրոց մեկնութիւնները, իսկ Բ-ը կը բովանդակէ Ծովայ, Եւսայայ, Երեմիայ և Ուրբոց, Եզեկիէի, Դանիէի և

Կոթէ կրտսեր մարգարէից (Ովսայ, Ծովեայ, Ամոսայ, Աբդիւ, Միքայ, Մաղաքիայ և Զարբանայ) մեկնութիւնները, Ամտարակոյս մեկնած ըլլալու է նաև միւս նախական գրքերը, որոնց ասորի բնագիրը կորսուած է։ Միայն Ա և Բ Մնացորդաց համառոտ մեկնութեան մը հայերէն Թարգմանութիւն ունինք, իսկ երկրորդականներն մասին իրաւոր կը տարակուսուի թէ մեկնած ըլլայ զանոնք.

6. Եւրոպացիք մէկնէ ԼԲ ընդոյն 26 համարը.

7. Սկերոս միանձին համար ամբողջ Ամոսի գրքի՝ Է. Է. R. Duval. Littérature Syriacque. էջ 76. Paris. 1900.

8. O. Bardenhewer. Patrologie. էջ 324. Freiburg im Breisgau. 1901.

ըստ մեկնութեանց նկատմամբ, սակայն անոր յաջորդ խօսքերը կը հերքեն յիշեալ բանասիրին կարծիքը՝ թէ Ս. Եփրեմի մեկնութեանց ընդարձակ բնագիրը հասած ըլլայ ձեռքերնիս՝ Եւ իբրցը կը բաւէ ընդհանուր ակնարկ մը տալ Ս. Հօր անուամբ հրատարակուած Հին Կտակարանին մեկնութեանց, համոզուելու համար որ անոնց կատարեալ և ամբողջական գործ մը չեն, այլ թերի և անշատ հատուածներ, Ս. Եփրեմի նախկին իսկական բնագրէն հանուած կամ համառօտուած, և ճիշդ ասոր համար մերթ քառ առ քառ կը համաձայնին մեր հայերէն թարգմանութեան և յաճախ կը տարբերին անկէ, ինչպէս ցոյց պիտի տանք յետոյ օրինակներով:

Սկսինք նախ Երնդոց մեկնութեան, որու մասին նոյն իսկ գերմանացի հայրախօսին յայտնած կարծիքը, թէ «ի սկզբնական վիճակին մէջ հասած ըլլայ ձեռքերնիս», չի համապատասխաներ ըստ ամենայնի իրականութեան: Որովհետեւ, — ի բաց առեալ առաջին երեք զուխները, որոնց մէջ ընդարձակօրէն կը մեկնէ ու կը լուսարանէ արաբա-զգացի մեկնութեան, զբախտին ու մեր նախածնողաց անկման պատկառող զանազան խնդիրներ, — Դ. զուխը արդէն շատ համառօտ ու կրճատուած է, հազիւ 23 տողերէ բաղկացած, — Ե զուխը համեմատաբար քիչ մ'աւելի ընդարձակ, — իսկ յաջորդ զուխները՝ շատ քիչ բացառութեամբ՝ թերի ու պակասաւոր են, Ս. Գրքին իւրաքանչիւր զլեռն հազիւ քանի մը համարները միայն մեկնուած, մնացածները կամ զանց առնուած բոլորովին կամ համառօտուած, — բաց ի վերջոյթներ

խթ. զլեռն՝ որ իր ամբողջութեան մէջ է և ուր կը բացատրուի Յակովբայ օրհնութիւնը, — այնպէս որ Մեկնութիւնս ամբողջական, կատարեալ և շարադրեալ գործ մը չէ՝, և կարելի է մտածել որ այս ձեռն տակ դուրս ելած ըլլայ Ս. Եփրեմի գրչէն¹:

Հոս ինչ որ եզական բան մը կայ այն է, որ Ս. Եփրեմի գործոց հրատարակչ. Եւրոպ. Ասեսմանի և Պ. Մորարեք, Երնդոց գրքին մեկնութեան անմիջապէս կը կցեն², նոյն գրքին մեկնութեան ուրիշ այլևայլ հատուածներ Ս. Եփրեմի անուամբ, Յակովբայ Եղիսացոյ³ և ուրիշ անանուն մեկնիչներու հատուածներուն հետ հիւստած, որոնք վերոյիշեալ Սեբրոս Եղեւսացի միանձին Ասորական Հաւաքածոյէն հանուած են: Արդ, Երնդոց գրքին մեկնութեան Ս. Եփրեմի ընծայուած այս հատուածները բնականաբար առաջին տեսութեամբ պիտի կարծուին քաղուած կամ հանուած բուն իսկ իր քնագիր հրատարակուած մեկնութեան և կամ անկէ համառօտուած, Եւ սակայն վեր ի վերոյ քաղդաստութիւն մ'իսկ անոնց ցոյց պիտի տայ որ այդ երկու մեկնութիւնք ոչ միայն շատ քիչ կը համաձայնին իրարու հետ, այլ նոյն իսկ երկրորդը (թէ և հասակաւոր հասած ձեռքերնիս) տեղ տեղ աւելի ընդարձակ է քան առաջինը և աւելի ճոխ հմտութեամբ, նուրբ անուշակամ և տեղեկութեամբ: Եւ յաճախ, Ս. Գրքին մի և նոյն խօսքը մեկնած ատեն, այդ երկուքը այնքան կը տարբերին իրարմէ, և մերթ նոյն իսկ կը հակասեն իրարու, որ երկու իրարմէ անկախ մեկնութիւններ

1. Նոյնը կարելի է ըսել նաև Ելքը մեկնութեան համար, որուն առաջին Ս-Ե զուխները բաղկատամբ քիչ մ'աւելի ընդարձակ են, թէ և աւելի ամփոփում մ'է Ս. Գրքոց պատմութեան՝ քան թէ բուն մեկնութիւն, իսկ Զ, Ի, ԻԲ և ԻԳ զուխներուն մեկնութիւնը կը պակսի արագութիւն, ԻԳ-էն կ'անցնի ԼԲ զուխը: Եւ նոյն իսկ յաճախ զուխներուն և մեկնութեանց կարգը խառնաբառուած է, իրարու մէջ խառնուած, եւս առաջ դրուած, ինչ որ անտարակապ օրինակաւ անուշագրութեան և տեղեկութեան արգիւնց է:

2. Յէջ 116-190, հետեւեալ տեղագումով. S. Patris nostri Ephraem Syri et Iacobi Edesseni interpretationum in Genesim collectanea, excerpta ex Catena Syriaca Severi monachi Edesseni.

3. Յակովբ Եղիսացի եպիսկոպոս († 708) ըրած է զանազան մեկնութիւններ Ս. Գրքին, որոնց կը յիշուին՝ բաց ի Սեբրոսի հաւաքածոյէն՝ Դիոնիսիոս Բար-Սաւրիէի և Բար-Հրեքեսի գործեանց մէջ. B. Duval. Littér. Syriaque. էջ 77. Paris. 1900.

պիտի կարծուէին, եթէ անոնց մէջ չտի-
րէր Ս. Եփրեմի ընդհանուր հոգին և ոճը:
Ի հաստատութիւն ըսածիս կը դնեմ հոս
դէմ առ դէմ երկուքէն ալ մի քանի հա-
տուածներ, ուր Ս. Գրքին մի և նոյն
խօսքը կը մեկնուի, Ա գրով նշանակելով
իբր ղնագիրը դրուածը վատիկանեան հրա-
տարակութեան մէջ, և Բ գրով՝ Սեբրուի
Հասարածոյին հատակոտորները:

Ծննդոց գրքին խօսքը, «Եւ երկիր էր
աներևոյթ և անպատրաստ», — գոր Ս.
Եփրեմի հայ թարգմանիչը կը դնէ, «Եւ
երկիր էր բոճ և բոճ», — հետեւեալ կեր-
պով կը մեկնեն:

Ա (էջ 6)

Subdit itaque, «ter-
ram fuisse tolu et
bohu»: hoc est, deser-
tam et vacuum, docens,
vacuum et inane rerum
substantiis antiquius
esse; non quod vacuum
rem esse credamus, sed
ut inde nobis constet,
solum terram extitisse,
præterea nihil, etc.

Բ (էջ 116)

«Terra autem erat
tuh-buh»: hoc est, de-
serta et vacua. In alio
codice loquitur: «Terra
erat invisibilis et in-
composita»: invisibil-
em dicit propter aqua-
rum alluvionem, quæ
terram a senis lateribus
undique operiebant, et
in modum epidermidis
fœtum in utero obvol-
ventis, circumsidebant,
etc.

Սոյն փոքրիկ հատուածս իսկ բաւական
է ցոյց տալու, թէ Բ-ին մեկնութիւնը
որքան աւելի ճոխ և պատկերաւոր է, ուր
կը յիշատակուի նաև Եօթնասնեց յոյն
թարգմանութիւնը «alius codex» բա-
ռերով: Եւ ճիշդ այս պարագան կապեա-
ծել կու տայ բանասէրներէն ոմանց թէ՛
կամ Ս. Եփրեմի չլլայ այս հատուածը, —
քանի որ ասորի Ս. Հայրը յունարէն չէր
գիտեր և չէր կրնար հետեւաբար օգտուիլ
յոյն թարգմանութենէն, — և կամ օտար
գրչէ ներմուծուած ըլլայ այդ կտորը:
Սակայն այդ ատարկութեան հակառակ
կը զինուի այն պարագան, որ մեր հայե-

րէն թարգմանութիւնը՝ ճիշդ այդ կետին
մէջ՝ բոլորովին համաձայն է Բ-ին, և
հոն կը յիշուի ճշդիւ յունարէն թարգմա-
նութիւնը նոյն խօսքերով:

Այսպէս նաև հետեւեալ հատուածին մէջ,
ուր կը մեկնուի Ծննդոց գրքին «Եղիցի՛
լոյս» և եղև լոյս» խօսքը, կը տեսնենք
թէ որքան իրարմէ տարբեր տեսութիւն-
ներ և կարծիքներ կը յայտնեն Ա և Բ,
որոնց մէջ ըստ իս նախընտրելի է վեր-
ջինս:

Ա (էջ 9)

Lux ergo, quæ super-
ficiem terræ tenere oc-
cipit, vel splendentis ne-
bulæ speciem referebat;
vel solem orientem aut
columnam populi in
eremo ducem imitaba-
tur... Erat quippe va-
gum lumen, longe la-
teque diffusum, nulli
proinde certe loco affi-
xum, noctem undique
dispellens, motuque ca-
rens, præter eum, quem
ferobat subitus ortus et
occasus, quibus noctis
distinguebatur initium
et finis.

Բ (էջ 128-4)

Nam lux, quæ Deo
jubente prodiit primo
die, ex coelesti igne pro-
fluxit; omnis quippe
lux ignis filia est... Illa
nec discretis horarum
terminis definiebatur,
neque diem in certa
spatia dividebat; sed in
modum lucidæ nubis
suspensa, nec ortum,
nec occasum proprio
motu afferebat... sed
repente sub dilectum
fundebatur, eademque
celeritate sub vesperam
occidebat ad Illius nu-
tum, qui scitissimo o-
pificium suum molie-
batur et dirigebat.

Պէտք է ըսել թէ՛ երկու մեկնութեանց
մէջ ալ չեն պակսիր գեղեցիկ նմանու-
թիւններ և խորհրդածութիւններ, սակայն
մինչ Ա-ը յաճախ զանց կ'ընէ Ս. Գրքին
խօսքերը և անոնց պատշաճ մեկնութիւն-
ները, Բ-ը կը ճոխաւայ ընդհակառակն,
հրէական և քաղղէական սովորութիւններ
և աւանդութիւններ մէջ բերելով և մեր-
ձեցնելով զանոնք քրիստոնէական կրօնքին
խորհուրդներուն: Այդ լիովին ցոյց կու տայ
հետագայ քաղղատութիւնը, զոր կ'առնեմ
Ծննդոց գրքին (զլ. ԺԵ. 8-18) մեկնու-
թենէն, ուր կը հրամայէ Աստուած Աբրա-
համը նորորինակ զո՞ւ մը. «Առ դու ինձ

1. R. Duval. *Littér. Syriacque*. էջ 76-76. Paris.
1900.

երինջ երեման և քօշ երեման և խոյ երեման, և տատրակ և աղանի», ևն, Այդ զոհը՝ խորհրդաւոր բան մ'ունի իր մէջ, ապագային մթութեամբ քողարուած, Հոն սահմանուած է զոհերուն տարիքն ու տեսակը, որոնց յօշակ անշարմեքը կը դրուին դէմ ընդ դէմ. թուշունները կ'իջնեն տարմատաւ մաննց վրայ, և Արբաշամ կեցած կը վանէ զանոնք, եւ ահա մայրամուտին խոր թմրութիւն մը կ'ընդարմացնէ զԱրբաշամ, մթին սարսուռ մը կը պատէ զինքը. Ապագային քօշը կը պատի տնոր դիմաց, կը տեսնէ իր զաւակներուն տառապանքը և յիտոյ անոնց յաղթական մուտքը Աւետեաց երկիրը: Այդ պահուն՝ բոցավառ շանթեր կը տեղան երկնքէն, հոնց մը կը վառի, հրեղէն ճառագայթներ կ'իջնեն ու կ'այրեն՝ կը կրկնէ յօշակ անշարմեքը. Հիացուցիչ տեսիլ մ'է, զարհուրանքի պատկեր մ'է՝ քերթուած մը, որուն մեկնութիւնը կու տայ Ս. Եփրեմ Ա և Բ խմբազրութեանց մէջ:

Ա (էջ 63)

Բ (էջ 161-163)

Non dubitavit profecto, qui iussus est mactare vaccam triennem, et capram trinam et arietem annorum trium, et turturem et columbam: quod praecceptum, noctu illi significatum die sequente implevit: et a mane usque ad vesperam involantes in exposita cadavera alites abigere perrexit, donec sub vesperam immissus è caelo ignis acceptabile sacrificium consumsit... Vacca porro trima, et aries et capra triennes praesagiisse videntur, vel Israelitas post tres generationes libertatem recepturos; vel triplicem hominum ordinem in eodem populo futu-

Hujus loci expositio petenda est. Mores scilicet gentis istud ferebant, ut juraturi per dissecta victimarum cadavera, certo utrinque ordine atque loco disposita transirent, et singuli praescripta verborum formula ita praecarent: Faxit Deus, ne similem exitum ipse feram... Talis per dissecta hostiarum membra transitus, qualis nempe Deum decebat, Christi venturi mysterium adumbrabat... Chaldaeis nempe istud quoque solemne fuit, ut lampadem manu gestantes, inter dissecta hostiarum corpora, et certo utrinque ordine

rum Regum scilicet, Sacerdotum et Prophetarum; membra vero dissecta caesarum bestiarum, Israelitarum gentem in Tribus scindendam praemonstrasse.

disposita transeuntes, sacras pactiones sancirent. Nos vero sic ista cogitemus, ut hinc ad sublimiorem sensum mentem subleuemus: et in duodecim sectionibus bestiarum simul et volucrum, duodecim Israeliticas Tribus expressas contemplemur, atque in his Apostolos duodecim... Quod autem subtexitur, apparuisse inter dissecta animalium membra fornacem fumantem et ardentem lampadem, Christum illuminatorem hominum adumbrabat: qui enim credentibus lux est, idem non credentibus ignis erit in die irae.

Այնչափ շատ և յաճախ են Ա-ին և Բ-ին մեկնութեանց մէջ տարբերութիւնք, և այնչափ սակաւ անոնց իրարու հետ համաձայնութիւնք, որ մարդ վարկեան մը կը վարանի թէ արդեօք այդ երկու մեկնութիւնք ալ իրօք Ս. Եփրեմի գրչէն ելած են: Մանաւանդ որ մերթ, իբր երկու ընդդիմախօս մեկնիչներ, իրարու դէմ կը մարտնչէ՝ իրենց տեսութեանց ու կարծիքներուն վրայ յամառելով, ինչպէս ցոյց պիտի տայ հետեւալ համեմատութիւնք, ուր Ս. Գրքին «Եւ հոգի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ ջրոց» խօսքը մեկնած ատեն, Ա-ը «հոգի» բառով հոգի կը հասկնայ, իսկ Բ-ը՝ նոյն իսկ Հոգին ստոր:

Ա (էջ 8)

Բ (էջ 117)

«Spiritus Domini incubabat aquis». Etsi Interpretes nonnulli his verbis Spiritum Sanctum indicari crediderint, atque hinc colligant, Eidem communem esse cum reliquis Divinis Personis naturam et virtutem rerum

«Spiritus Dei incubabat super faciem aquarum». «Spiritus Dei», hic est Spiritus Sanctus Dei Patris, qui ab eo sine nota temporis procedens, eidem ejusque Unigenito Filio aequalis est in essentia, efficientiaque: cuique pro-

creatricem; nihilominus pii homines non ex iis, quae consentanea non sunt, Spiritui Sancto divinitatem asserunt, sed ex iis dumtaxat, quae de illo dicta fuisse, Ipsi plane consistit... Ergo quemadmodum ex nubium effectui, qui umbra fuit, earundem creationem primo diei affigendam esse colligimus; ita ex effectui aeris, qui spiritus, seu ventus est, Moisen ejusdem creationem insinuare voluisse existimamus.

prium, singulare et verum nomen Scriptura distinguens, Spiritum distinguentem, Spiritum Dei appellat. Isque dicitur incubasse aquis, ut nimirum illis virtutem prolificam inderet, et universim aquas, terrasque ad arbores, bestias et volucres creandas excitaret. Indicoandum autem fuit Spiritum Sanctum incubasse, ut opus creationis Illi cum Patre et Filio fuisset commune, sciremus.

Չեմ ուզեր երկարել համեմատութեանց շարքը, բաւական համարելով ցարդ ըսածներս հաստատելու համար թէ՛ Ս. Եփրեմի անուամբ հասած այդ երկու մեկնութեանց մէջ այնպիսի խոր և հիմնական տարբերութիւն կայ, որ չեն կրնար երկուքն ալ՝ այս պայմաններուն մէջ՝ մի և նոյն հեղինակին գործն ըլլալ, — եթէ չեն թաղորդեթ թէ շատ յաւելումներ, յապաւումներ և աղաւաղումներ եղած ըլլան, — որով կը մնայ ապացուցանել թէ ո՞րն է այս երկուքէն բուն իսկ Ս. Եփրեմին հարազատ գրութիւնը: Բնականաբար յանդգնութիւն պիտի ըլլար, առանց բաւական համոզիչ փաստեր ունենալու, խնդրոյ նիւթ ընել և տարակուսի ենթարկել Ա մեկնութիւնը, քանի որ յարգելի հրատարակիչները, իրենց աստուածաբանական և հայրագիտական խոր հմտութեամբ, ինչպէս նաև կատարեալ տեղեկութեամբ ասորի լեզուին, և յետ ձեռագիրներուն մատարկելիտ խուզարկութեանց և պրպարումներուն, լոյս ընծայած են զայն իբր հարազատ և իսկական բնագիր Ս. Եփրեմ

մի մեկնութեանց, Հետեաբար աւելի երկարայելի և խնդրական պէտք է ըլլան Սեբրոսի Հասարածոյին ներկայացուցած հատուածները, թէ արդեօք իրապէս Ս. Եփրեմի հարազատ և իսկական բնագրէն հանուած են, թէ Ս. Հոր անուամբ այլ ոմն յորիներ և աւանդներ է մեզ այդ հատակոտորները: Այս խնդիրը լուծելու համար պակսելով մեզի ներքին փաստեր, հարկ է որ արտաքին ապացոյցներու և վկայութեանց դիմենք: Առաջին և մեծագոյն փաստը՝ որ կրնայ մեզի լոյս տալ այս մասին, Ս. Բարսղի Կեսարացոյ հեղինակութիւնն է: Սա, իր վեցօրէից մեկնութեան մէջ, երբ կու գայ կարգը մեկնելու Եփրեմի խօսքը, «Եւ հոգի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ շրջի», կը յիշատակէ ասորի մեկնիչ մը, առանց անունը տալու, զոր կը գովէ իբր հմուտ աստուածաբանական ուսմանց, և անոր մեկնութիւնը կը նախընտրէ քան ուրիշներունը: Հոս անտարակոյս Ս. Բարսղի, «առն միով ասորւոյ» մեկնութիւնը յիշելով, կ'ակնարկէ Ս. Եփրեմ ասորին: Հետեաբար այդ իմաստը կամ մեկնութիւնը պէտք է գտնուի ասորի Ս. Հոր Եփրեմի մեկնութեան մէջ: Եւ սակայն ի զուրբ է փնտռել զայդ անոր իբր քննադիր դրուած (Ա) մեկնութեան մէջ, ուր Եփրեմ յիշեալ խօսքը բոլորովին տարբեր իմաստով մեկնուած է, ինչպէս տեսանք վերը, այսինքն՝ հոգմ հասկնալով Հոգին: Մինչ ընդհակառակն Ս. Եփրեմի ընծայուած միւս հատակոտոր (Բ) մեկնութեան մէջ յար և նման կը գտնենք Ս. Բարսղին մէջ բերած կարծիքը. ուսկից կը հետեի թէ անծանօթ էր Ս. Բարսղին Ա մեկնութիւնը, և ինքը (որ ժամանակակից էր Ս. Եփրեմի), տեսած է Սեբրոսի մօտ գտնուած (Բ) մեկնութիւնը, ինչ որ կ'ապացուցուի հետեւեալ համեմատութիւնէն.

1. Ս. Բարսղի հայ թարգմանիչը կը զնն այս խօսքը, «Եւ հոգմ Աստուծոյ շրջէր ի վերայ շրջի» (Ս. Բարսղի կեսարացոյ վրան արարութեան ճառք. էջ 86. վէճեմբէկ 1890).

2. Անդ. «Իսկ եթէ զհէն պատճառք իցնի երթեկի

նորա (Հոգւոյն Սրբոյ) ի վերայ շրջիցն երեսաց, առնմ' ի զիմ բանս' այլ գտան միոյ ասորոց, որ որչափ երեւի օտարորդ ի մարդկեղն իմաստութենէ աշխարհեմ, առանձն քան զայն մօտ և ընտանի էր վարժից հմարեմ վարդապետութեան».

Ս. Բարս. Վեցոր,
(Հայ Թարգ. էջ 95)

Ս. Եփրեմ առ Սենբրոսի
(Բ. էջ 117-118)

«(Հոգին Սուրբ) երթալոյ
և գալոյ ի վերայ Լուսբ և
բնաց, զի ընդ երթեկէի
նորին թխեցով թխեցոյն
Լուսբն՝ ըստ օրինակի հա-
ւու, զի առ զբոլակ զթորն
Էկոնդանէ և թխեցէ զգուս՝
որ կայցեն ընդ նովաւ, առ-
ի նոստ զկենդանութիւն և
աղակեղէ խլրտումն զեռա-
ւոյն Նոյնպէս և Հոգին Աս-
տուծոյ երթալոյ և գալոյ ի
վերայ Լուսբն երեսաց, և
զբզէլ զթորն հանդերձեր
պատարաստէր զԼուսբն՝ ծնա-
նել զամենայն շունչ կեն-
դանի, ըստ ազգի իւրում:

«(Spiritus Sanctum)
dicitur incubasse a-
quis... et eas vitali quo-
dam calore fovisse, imo
velut infuso ardore ad
ebullitionem concitas-
so, et per hunc modum
ipsis impertiisse fecun-
ditatem. Habes in gal-
lina quoddam hujus rei
specimen: incubat enim
ova sua, excitatoque per
ipsam incubationem ca-
lore frœundat.

suam interposuisset ope-
ram, quod per incuba-
tionem satis ostenditur.

Vocavit Deus lucem
diem, et tenebras noc-
tem... Aër, ex oriente
die, solis luce collustrat-
us, et cum ea permi-
xtus varios induit colo-
res; ea vero abeunte
opacatur, et incumbit
nox, non aliunde quam
ex occasu lucis; ita vi-
des ignem ardere, mox
extingui, et aquas modo
in grandinem, modo in
glaciem et nivem con-
crescere, et vinum va-
riare, et ex atro perspi-
cuum et clarum fieri.

Եւ զի կոչեաց զԼուսն
առիւ և զխաւարն զիշեր,
ինքն իսկ օրն զգնեալ զա-
մենայն զոյնս... ի տուէ ի
ձեռն լուսոյն ապիտակա-
նայ, և ի զիշերի ի ձեռն
խաւարին թխանայ. որպէս
բորբոքի հուրն ի ընչոյ և
որպէս զամենայն Լուսբ ի
կարկուտ և ի ձիւն և ի
սառն, և որքն զամենայն ի
զինի և լսնանայ:

Ի նպաստ այս խնդրոյն մեծագոյն փաստ
մը կ'ընծեուէ նաև հայերէն Թարգմանու-
թիւնը, որ եղած է հաւանօրէն ո՛չ աւելի
ուշ քան 420—425 թուականը, — որով
հազիւ 44—45 տարի վերջը Ս. Եփրեմի
մահուորէն (+ 373), երբ մեր երիցագոյն
Թարգմանիչը Եղեսիա գնացին ստորի Ս.
Հարց գրութիւնները հայերէն Թարգմանե-
լու, ինչպէս կ'աւանդէ կորիւն՝:

Արդ, համեմատելով մեր հայերէն Թարգ-
մանութիւնը Ս. Եփրեմի ընծայուած այս
երկու (Ա և Բ) մեկնութեանց հետ, կը
տեսնենք որ շատ աւելի մօտ և համաձայն
է Բ-ին քան Ա-ին, որուն իբր ականբեր
և անհերքելի փաստեր կ'ընան ծառայել
հետեւեալ համեմատութիւնները.

Ս. Եփրեմ առ Սենբրոսի
(Բ. էջ 117-118)

Interea Spiritus Sanctus
nostri baptismi sa-
cramentum adumbra-
bat, praesignatque fore
aliquando, ut ejusdem
divini Spiritus illapsu
fecundatæ aquæ filios
Dei procrearent...

Dixit Pater, fecitque
Filius: consentaneum
ergo fuit, ut subdere-
tur, Spiritum Sanctum

Ս. Եփրեմ
(Հայ Թարգ. էջ 9)

Իբրև նկարէ նոյա զխոր-
հուրդ աւազանին մկրտու-
թեան, զի սրբեկոց էր նա
ի գթութիւն զբզկոյ Հոգ-
այն Սրբոյ...

Հայր ասէր, Որդին գօր-
ծէր, Հոգին զբզէր և զը-
թայր...

Չանց կ'ընեմ յիշել հոս ասոնց նման
ուրիշ թարգմաթիւ օրինակներ, և նոյն իսկ
ամբողջական էջեր, — ինչպէս այն՝ ուր
կը նկարագրուին Արահամու տասը փոր-
ձութիւնը՝, և ուր բառական է հայերէն
Թարգմանութիւնն և նմանութիւնը Բ-ին
հետ, մինչ անոր մասին ականարկ մ'իսկ
չը կայ Ա-ին մէջ, — որոնցմէ կ'ընանք
պատհով կերպով այս որոշ եզրակացու-
թիւնն հանել, թէ Սենբրոսի Հաւաքածոյին
մէջ գտնուած Ս. Եփրեմի Մննդոց զրքին
մեկնութեան հաստատանքը, — որոնք կամ
կը պակսին և կամ կը տարբերին Վատի-
կանեան հրատարակութեան մէջ իբր շեւս,
գիտ զրուած մեկնութիւնէն, — շատ աւելի
ընտիր և հարազատ են, հանուած ըլլա-
լով անոնց բուն իսկ Ս. Եփրեմի հարա-
զատ և սկզբնական բնագրէն, զոր տեսած
են Ս. Բարսեղ Կեսարացին և մեր հայ
Թարգմանիչը, և որ ղոթախտաբար կ'որ-
սուած է:

Հ. ՅՈՎԱՆ. Վ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

(Շաքայաբեղի)

1. Պատմ. վարդգէս եւ մանուսկր. Ս. Միսրոպայ վար-
դպետի էջ 82-83. Վենետիկ. 1894.

2. S. Ephraem Syri. Opera omnia. v. I. էջ 172-
173. Romæ. 1734. — Ս. Եփր. Հայ Թարգ. Ա. էջ 84-
85. Վենետիկ. 1896.